

Гімн України

"Ще не вмерла Україна"

Ще не вмерла України, ні слава, ні воля,
Ще нам, браття українці, усміхнеться доля.
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,
В ріднім краю панувати не дамо нікому;
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє.

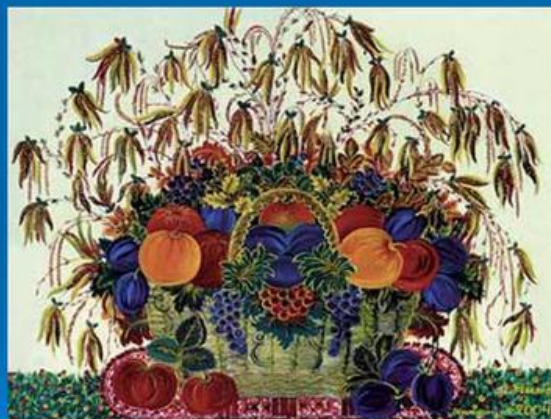
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

А завзяття, праця щира свого ще докаже,
Ще ся волі в Україні піснь гучна розляже,
За Карпати відоб'ється, згомонить степами,
України слава стане поміж ворогами.

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Слова: Павла Чубинського
Музика: Михайла Вербицького

Художня література як мистецтво слова. Види мистецтва

MyShared

Види мистецтва, представлені в підручнику

Основні види мистецтва.

- ❖ *За способом втілення художнього образу розрізняють:*
 - **Просторові види мистецтва** — архітектура, скульптура, живопис, графіка, художня фотографія, декоративно-прикладне мистецтво та дизайн.
 - **Часові види мистецтва** — радіо, музика, література
 - **Просторово-часові види мистецтва** — кіномистецтво, театр, танець, циркове мистецтво тощо.
- ❖ *За формою чуттєвого сприймання розрізняють:*
 - **Слухові види мистецтва** — музика, радіо;
 - **Зорові види мистецтва** — архітектура, скульптура, живопис, графіка, художня фотографія;
 - **Зорово-слухові види мистецтва** — театр, кіно;

Художня література -

- вид мистецтва, що відображає дійсність засобами слова в образній писемній формі

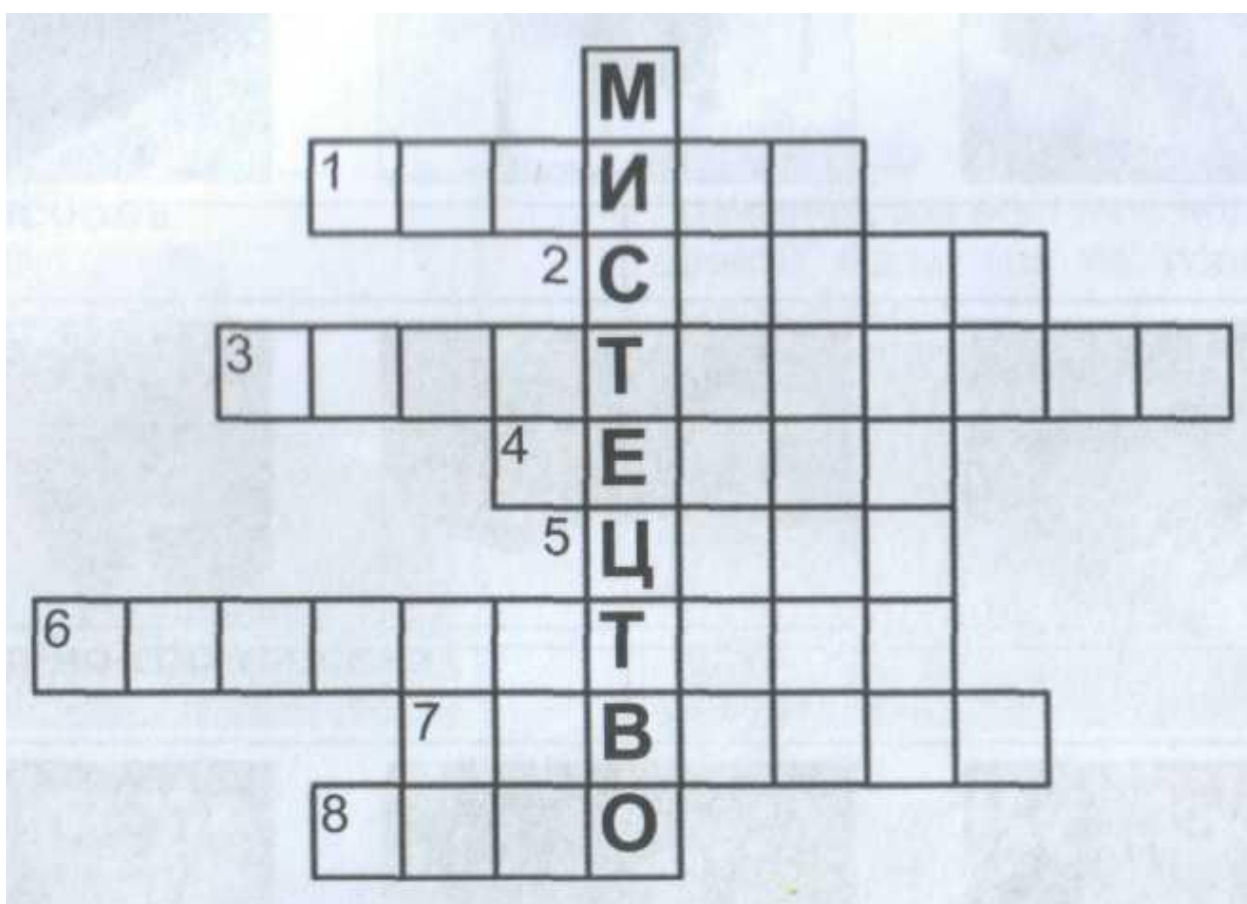
 MyShared

Робота в зошиті

- а) **Художній образ** — це словесне відтворення різних подій, людей, явищ, предметів, уявлених письменником.
- б) **Література** — це вид мистецтва, що в художній формі відображає життя народу.

ЗМІСТ

Українське слово «мистецтво»
походить від німецького *Meister*
(майстер), яке в свою чергу походить від
латинського *Magister* (навчитель,
начальник), що в свою чергу, вірогідно,
утворене шляхом поєднання слів *magis*
(«великий») та *histor* знавець, умілець,
згодом - актор (*histrion*).

Суспільству необхідне гармонійне поєднання матеріального та духовного начал, цивілізації та культури. Значну роль тут відіграє **мистецтво**. Воно допомагає гуманістично орієнтувати всі сфери цивілізації та культури, морально просвітлює і «олюднює» їх.

Художня культура починається з мистецтва та не зводиться до нього. Мистецтво – ядро художнього життя та культури, її найважливіший елемент, навколо якого створюються інші прошарки та пласти художнього життя.

Мистецтво - це особливий вид духовно-практичного освоєння дійсності за законами **краси**.

Особливість цього освоєння полягає у тому, що воно виступає у **художньо-образній формі**.

Образ – це згусток художнього бачення та переживання, котрому мистецтво надає виразності та художньої цінності.

Художній образ виступає реалізацією інтуїції. Через нього митець має змогу осягати світобудову цілісно та моделювати її естетично, за законами краси. Цього не може зробити наука, яка пізнає світ за допомогою логіки, ні практика повсякденного побуту, що послуговується здоровим глуздом та почуттями. Тільки художній образ виступає інтегративною естетичною моделлю світу, тоді як неестетичні узагальнення дають уявлення лише про розрізнені частини нашого буття.

Постійно збагачуючи суспільство новими художніми творами, мистецтво створює “предметну основу” художньої культури. Скільки-небудь суттєві зрушення в розвитку мистецтва виявляють (прямо або опосередковано, відразу або з часом) вплив на все художнє життя суспільства.

Мистецтво формує такі якості людини, як уява, творчий підхід до життя. Дякуючи мистецтву, людина може зрозуміти та усвідомити те, що не в змозі отримати від власного життєвого досвіду, оскільки в силу соціально-просторової та соціально-часової обумовленості досвід окремої людини завжди обмежений.

Сила мистецтва в його цілісному впливі на людину, що обумовлено образною природою художніх витворів. Мистецтво через емоції та переживання змушує задуматися над тим, щоб не просто «розумно», але й критично ставитися до дійсності.

На кожному витворі мистецтва - великому чи просто талановитому - лежить відбиток часу. Воно завжди є дитям своєї епохи, продуктом її глибинного розвитку та певної духовної атмосфери. Витвори мистецтва долають тяжіння свого часу, стають надбанням наступних поколінь. Це можливо дякуючи тому, що справжні шедеври мистецтва, які уособлюють його безкінечне сходження, в історично-часовому схвачують загальнолюдське, в минулому «фіксують» вічне. Тим самим вони ніби піднімаються над своєю епохою, над тими соціальними умовами та потребами, котрі були викликані до життя, й долучаються до загальнолюдського фонду художньої культури.

В процесі свого історичного буття мистецтво проявляє себе як рухливий та гнучкий організм, який виявляє нові творчі грані та аспекти, який моментально вбирає в себе (і передвіщує) ті ледь помітні рухи в соціальній психології, поширених стереотипах мислення, ієрархії цінностей.

Нерозшифрованність, таємниця, що завжди залишається у витворах мистецтва, і спонукає прочитувати його знову, складає його привабливість.

Причиною розподілу мистецтва на види є багатоаспектність типів практики людини у сфері художнього опанування світу. Види мистецтва пов'язані з конкретно-історичним періодом, соціально-політичною ситуацією, культуротворчим процесом, науково-технічним прогресом тощо. Усі види мистецтва рівноцінні між собою, а їхнє розмаїття дає змогу пізнавати світ у всій його складності та багатогранності. Співвідношення між мистецтвами, їх більша чи менша близькість, їх внутрішня схожість, взаємне притягування та протистояння є історично змінюваними та рухливими.

Сучасне мистецтво має нові технічні можливості, які помножують багатство виразних засобів художньої творчості, прискорюють способи поширення художньої продукції по всьому світу. Недоступні раніше технології в сфері звукозапису та звуковідтворення, відео- та кінозйомка, можливості суміщення в ігровому кіно епізодів та сцен з неігрового, анімаційного кіно породили зовсім інші способи побутування і функціонування мистецтва в ХХ ст. Значно полегшуються можливості комунікації в сфері мистецтва, необмежена кількість слухачів, глядачів, читачів сьогодні має можливість вступити в контакт з класичними творами.

Варто наголосити, що з розвитком цивілізації мистецтво не лише понесло відомі втрати, але й отримало небачені раніше можливості впливу на масову аудиторію, формування масових смаків, орієнтацій, ідеалів. Без

сумніву, технічний прогрес по-новому ставить саму проблему сприйняття та функціонування мистецтва в нових умовах. Наприклад, все більшу тривогу проявляють спеціалісти, які звертають увагу на те, що людське вухо, виховане приголомшуючою стихією електронного звучання, вже не здатне тонко та адекватно оцінити інтонування симфонічного оркестру, виразність природної вокалізації. Виявляється, що потужна звукова апаратура нейтралізує здатність слухового сприйняття, котре в класичній музиці розраховане на дуже тонкі, диференційовані параметри. Разом з тим всі технічні досягнення цивілізації можуть і повинні використовуватися для розширення горизонтів культури та мистецтва.

Отже, мистецтво – важливий аспект культури. Це особливий вид творчої діяльності, котрий створює образні та символічні структури. Мистецтво володіє художніми, пізнавальними та комунікаційними функціями. Будучи важливою частиною духовної культури, мистецтво з перших сторінок історії людства являлось виключно засобом усвідомлення світу та духовного розвитку особистості. Кожна історична епоха характеризується своїм розумінням мистецтва та його місця в культурі. Сучасні культурологічні дослідження намагаються витлумачувати мистецтво в системі інших феноменів культури. Так виникають характерні опозиції національної та глобальної культур, високої та низької, масової та елітарної.

Мистецтво, будучи унікальною та самобутньою формою діяльності, не лише відображає в своєму розвитку пануючі уявлення культури, але й само активно приймає участь в становленні нових сторін суспільної свідомості, психології, розширюючи потенціал людини, сприяючи процесу її самодосконалення.

Поняття «стиль» в мистецтві

- **Стиль** у загальному розумінні — усталена форма художнього самовизначення епохи, регіону, нації, соціальної або творчої групи або окремої особистості.
- Поняття стилю є центральним в історії літератури та мистецтва, однак поширюється і на інші види людської діяльності, перетворюючись в одну з найважливіших категорій культури в цілому, у динамічно мінливу суму її конкретних історичних проявів.

Художні засоби виразності

Епітет (грец. *прикладка*) – художнє означення, призначене підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища, збагачувати новим смисловим відтінком:

Сноце золоте; ясні зорі, тихі води (виражені прикметниками)

Світ – жіночість незрівняна. (виражений іменником, що зумовлює *метафору*)

Метафора (грец. *перенесення*) – певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю. Метафора не може бути скороченим порівнянням. Це перехід із образного в раціональне, *переносне зачення*, яке розгортає внутрішній світ сюжету. У цьому метафора подібна до художньої загадки.

**Вечір крапчастий
в деревах моркву гризе.
Під засушеною квіткою
хата сторінку читає** (М. Воробйов).

Порівняння — полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього. Використовуються сполучники **ЯК**, **МОВ**, **НЕМОВ**, **НАЧЕ**, **БУЦІМ**, **НІБИ** та ін.

- ☐ «Блукай та їж недолі хліб і вми, **як гордий флоренцієць**, у вигнанні» (Ю. Клен)
- ☐ « **На людське серце** свічка є **подібна**» (Б.-І. Антонич) — за подібністю.
- ☐ Іноді опускаються присудки, наближаючи порівняння до метафори: « Книга — (як) **морська глибина**» (І. Франко).
- ☐ Використаний Ор.в. : «...золоті ворота горять на сонці (як) **дорогим вогнем**»(О. Зуєвський)
- ☐ Порівняння широко використовуються у фольклорі: «парубок, **мов явір**», «дівчина, **як зоря**» та ін.

Фольклор (усна народна творчість)

Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії.

Фольклор (англ. *folk-lore*, букв. — народна мудрість; народне знання)^[1], або усна **на́родна твóрчість** — художня колективна літературна і музична творча діяльність **народу**, яка засобами **мови** зберегла знання про життя і природу, давні культи і вірування, а також відбиток світу думок, уявлень, почуттів і переживань, народнопоетичної фантазії.

Фольклор — різножанрові твори, що виникають в певному середовищі, передаються з уст в уста з давніх-давен, зазнаючи певних змін, мають ритуально-магічне, обрядове, естетичне, розважальне, виховне значення.

Термін «фольклор» запровадив 1846 року англійський археолог **Вільям Томс**^[en].

Фламандські Прислів'я

Фольклор — сума створених народом та існуючі в народних масах культури на основі словесності (**перекази**, **пісні**, **казки**, **епос**), **музика** (**пісні**, інструментальні наспіви і п'єси), **театр** (драми, сатиричні п'єси, **театр ляльок**), **танець**.

Народна творчість, що зародилася в далекій давнині, — історична основа усієї світової **художньої культури**, джерело національних художніх традицій, виразник народної самосвідомості.

Роди та жанри народних оповідей

Традиційно виділяють чотири типи народних оповідей:

- **Народний епос** — розповідні фольклорні твори, до яких належать:
 - **Загадки**
 - **Прислів'я та приказки**
 - **Анекдоти**
 - **Балади**
 - **Казки**
 - **Легенди**
 - **Перекази**
 - **Байки**

- Притчі
- Народні казки
- Народна лірика — поетичні фольклорні твори, у яких життя зображується через відтворення думок, почуттів і хвилювань героїв.
 - Трудові пісні
 - Календарно-обрядові пісні — веснянки, русальські, купальські, жнивварські пісні, колядки, щедрівки
 - Родинно-побутові пісні — колискові, весільні, танцювальні, жартівливі пісні, пісні-голосіння
 - Соціально-побутові пісні — козацькі, кріпацькі, чумацькі, рекрутські(солдатські), бурлацькі(наймитські), стрілецькі пісні
- Народна драма — фольклорні твори, в основі яких лежить конфлікт, а сюжет розгортається через поєднання словесних, музичних і сценічних засобів (пісні-ігри «Просо», «Мак», «Коза», «Меланка», «Дід», «Явтух», «Подоланочка» тощо, а також вертеп, весілля).
- Народний ліро-епос — фольклорні твори, що містять ознаки як народного епосу, так і народної лірики.
 - Балади
 - думи
 - Історичні пісні

Специфічні риси

- Усність (спосіб передачі без застосування писаних текстів та інших способів фіксації)^[2].
- Варіативність (гнучкість творів що дозволяє пристосовувати їх до різних побутових ситуацій)
- Анонімність (відсутність авторства)
- Імпровізаційність
- Народність
- Традиційність (усталені способи втілення)
- Біфункціоналізм
- Синкретизм

Усна народна творчість або фольклор – це твори, які виникли в сиву давнину і передавалися в усній формі. (Із підручника Л.Коваленко)

До визначення головного поняття Слово folklore – англійське: folk – народ, lore – наука, мудрість, знання. Первісне значення терміна, таким чином, досить широке й недосить чітке: можна розуміти, що це «наука про народ», «знання про народ»; а можна – «народна наука», «те, що знає народ», «народна мудрість».

Фольклор, або ж народна наука, – це ті важливі знання, які народ накопичив упродовж своєї історії і для кращого збереження та розповсюдження зафіксував у художній формі.

Цьому визначенню не відповідають авторські твори, якими б глибокими й важливими не були відкриті в них знання: твір, незалежно від авторства, стає фольклорним, тобто народнонауковим, лише після тривалої перевірки (і, найчастіше, вдосконалення) в процесі всенародної практики упродовж історії.

Щодо тривалості перевірки, то вона відповідає тим же принципам, що й вік вина: чим старіше, тим краще (порівняння мудрості з вином має, до речі, дуже давню традицію). Добрий фольклор визріває століттями, а часом несе в собі знаки тисячоліть. І це цілком природно й зрозуміло: довго живуть по-справжньому потрібні й гарні зразки, а живучи довго, вдосконалюються, стаючи ще кориснішими й кращими.

Разом із тим, фольклор у здоровому суспільстві – не тільки енциклопедія, не тільки музей; це обов'язково живий, активний організм, що чутливо реагує на всі рухи життя. Якщо це не так, фольклор залишається в минулому (у багатьох цивілізованих націй так і сталося). Допоки ж фольклор живий і продовжує розвиватися, про жоден авторський твір не можна сказати, що він не стане фольклорним – із часом, після тривалого всенародного вдосконалення. Вгадати, якому творові судилася доля стати народним, – таке ж тонке мистецтво, як дегустація вина: відрізнити краще від гіршого не просто, але то ще чверть справи; а спробуйте визначити вік вина; а спробуйте передбачити, що буде з молодого п'яного напою через десять років...

Ніякий твір не можна назвати фольклорним, якщо він не художній. Краса – неодмінна ознака народної науки. І це теж не випадково: знання передавалися

усно, а гарне легше запам'ятати, бо душа кожної людини вітає красу й хоче милуватися нею.

Отже, згідно з нашим визначенням, головними (так і скажемо: визначальними) прикметами фольклорного твору є:

- художня форма (власне краса);
- глибокий зміст (важлива, корисна інформація);
- тривала (не одним поколінням) всенародна перевірка, переробка, доробка і, як результат, всебічна досконалість (точність, стислість, глибина змісту – типові ознаки краси).

Фольклор як знакова система етносу

Прагнучи будь-що донести, передати думку, факт, почуття чи емоцію, людина вдається до інших засобів – до інтонації, жестів, міміки, посилення голосу, спеціальної (художньої) організації висловлювань тощо. Отут і з'являються інші знакові системи, що, як притоки в ріку, вливаються в мову.

Здавалося б, звернення до примітивних, первісних, навіть тваринних форм спілкування свідчить про безпомічність, недосконалість людської мови. Але ж очевидним є й те, що з розвитком мови інші знакові системи не тільки не відмирають, але й розквітають; чим багатша й розвиненіша мова етносу, тим багатший і його фольклор, тим ефективніше працюють саме фольклорні технічні, а власне художні засоби – жест, міміка, інтонація, імітація, сила звуку. Модулюючи силу, тривалість і висоту звуку, людина неминуче приходить до мелодії, а сполучаючи мелодію з словами, творить пісню. Формально очевидно, що пісня – потенційно найпотужніший засіб спілкування, оскільки включає в себе, крім слова, ще й багатющу знакову систему музики, в яку неявно закладена й система хореографічних ритмів.

А чому ж тоді люди не спілкуються співом? Чи танцями? Правду кажучи, таке буває, але дуже рідко. Такі випадки люди навіть намагаються запам'ятати, зафіксувати – і поступово з'являються обрядові дійства, що іноді виливаються в грандіозні музично-драматичні форми (українське весілля), або дещо штучно вибудовані, та все ж прекрасні завдяки рівнянню на народний звичай, сюжети (легенди про життя й пісні Марусі Чурай; так звана «опера» «Наталка-Полтавка»; можна й далі шукати).

То чому ж це – лише випадки? А саме тому, що вони і є найдорожче золото. Це ті найвищі сягання народної мудрості й краси, які ще належить опанувати, вдосконалити, зафіксувати, ввести в музей і в шкільну програму. То є мова первотворення, те саме Слово, що буває напочатку. Величезній же більшості народу такий рівень доступний лише для споглядання і вжитку. У повсякденному житті достатньо звичайної мови, ще й дуже спрощеної. Хоча комусь і мова не дуже дається, і людина тоді віддає перевагу не стільки досконалості мови, скільки жестам, інтонаціям та силі горла.

Що не кажи, а кожний етнос не просто зберігає, але й удосконалює, розвиває свої неформальні засоби спілкування паралельно з звичайною мовою. Цей факт і є найкращим доказом того, що фольклор у широкому розумінні – не рудимент, не залишок минулої культури, а живий організм, актуальне знаряддя етносу, так само важливе, як і мова, і так само живуче, як і етнос. Нехтування цим знаряддям є не меншою загрозою самому існуванню етносу, ніж нехтування мовою, господарством чи захистом території; в окремих випадках, у тому числі для українців, ця загроза навіть більша. Щоб пояснити це твердження, я мушу зосередитися на вищій формі українського фольклору – народній пісні – та на її вищій функції – духовній.

Пісенний фольклор

Чи відповідав хто коли на прості питання: чому українці склали так багато пісень? Невже це випадковий, побічний продукт нашого життя?

Як стане на силі, то зберуть же колись небайдужі дослідники ніколи ніким не лічені народні пісні – всіх не зберуть, звичайно, бо на пам'яті кожної людини щезла з ужитку ой не одна дивовижно гарна пісня (от чув дитиною, як тітки співали, така ж краса! але не згадаю; коли б хто наспівав, то може впізнав би... Куди там, немає вже кому наспівати.), – але й те, що зберуть, подивує багатьох уже самою кількістю: ні в одного народу немає й близько стільки. І не треба тинятись по «експедиціях», бо хуторянські баби й діди, які щось тямили в народному співі, перестали співати ще 33-го року, далі пішли в кращому разі пташині переспіви, без розуміння суті. Зате готових записаних пісень в Україні стільки, що ніхто й приблизно не знає – чи їх десятки тисяч, чи кілька мільйонів. А хоч би хто спробував інвентаризувати та якось осмислити це море краси, розлите й закорковане в нікому не потрібних пісенниках, паперових та магнітних фондах, грамплатівках, приватних колекціях і на старих горищах...

То це кількість. Кількістю й дурня здивуєш. А ще ж є якість. Ще є вражаюче музичне багатство, де якщо й можна когось порівняти з українцями, то хіба за одним із багатьох параметрів (італійців – за мелодією, грузинів – за гармонією, росіян – за пристрасстю); ще є незбагненна поезія текстів, що вражала своєю довершеною, геніальною простотою навіть чужинців; і ще є чи не головне (а хто насправді знає, що тут головне?) – зміст.

Важко навіть змістом назвати цілий світ, що його відкриває народна пісня тому, хто її чує. Зміст – це у романі чи повісті. У нашої пісні це теж є. Більшість народних пісень сюжетні, і кожний сюжет вартий цілої книжки. Послухайте уважно: «Над річкою, бережком, ішов чумак з батіжком» (для початку тільки один голос, без втручання Леонтовича). Самі слова пісні – це вже повість про чумацьке життя; мало слів, а сказано багато. Навіть дрібничка «з батіжком» – ніяка не дрібничка: нехай як би чумак опустився, нехай яка б лиха година його спостигла, батіжка губити не дозволяє йому звичай, бо то його оберіг, остання крихітка чумацького стану, остання надія; українець вірить – і ця віра перевірена тисячоліттями і стала опорою його хліборобської душі, – що з малесенького зерняти знову виростає повноцінне життя. І чумак, який, може, в гордині своїй і зарікся сіяти гречку, несвідомо кріпить душу древньою як світ хліборобською прикметою, що давно стала магічним правилом: не віддавай, не втрачай усе, щось залиш на розвід, збережи на насіння.

Ходімо лиш за тим чумаком. Може для передмови й незвичай у такі мандри завертати, та хто ж його знає, де тут втрапиш (час), а де знайдеш (трохи розуму). Принаймні, це ненадовго.

Он він іде далі – «гей-гей, з Дону додому». Повна географічна визначеність місця дії. І натяк, що Дон – то не Брайтон Біч і не Канари. Взагалі, про чумацький Дін треба знати...

Над річкою, бережком,

Ішов чумак з батіжком

Гей-гей, з Дону додому.

За плечима торбина,

Ще й латана свитина,

Гей-гей, дочумакувавсь.

Тут і коментарів не треба, надто все зрозуміло. Хоча латану свитину тепер мало хто чує.

Постій, чумак, постривай,

В людей шляху розпитай,

Гей-гей, може заблудивсь.

В цій строфі яскраво сяє та щирість, сердечність українця, яку не завжди розуміють чужі люди: слухач чи виконавець – це не байдужий естет-спостерігач, і природний його порив – зупинити, розпитати, допомогти бодай порадою.

Мені шляху не питать,

Прямо степом мандрувать,

Гей-гей, долю доганять.

Пішла доля ярами,

Зеленими лугами,

Гей-гей, не вмів шанувать.

Гідна відповідь мужньої людини, яка вміє тримати удари життя. Чумак знає, що питати шляху марна справа. Всі шляхи він уже переходив, та щастя-долю стратив. Ох, яка то гірка й глибока правда – «не вмів долю шанувать». (Вічна правда. Скільки сьогодні наших молодих чумаченьків по чужих світах та по своїх брехнях блукають та долю не шанують...)

А далі – далі надія хіба що на чудо. Але чудо битим шляхом не ходить.

Трагічно? Безнадійно? Якщо читати лише слова, то, мабуть, так. Хіба ж отой батіжок у руці допоможе? То просто дитячий забобон.

Але є ще мелодія! Така сама проста й невибаглива, як і слова, та скільки відтінків, скільки несподіваної сили й краси розкриває вона в словах, в образі чумака, в усьому ладіві пісні. Нехай лиш зазвучить пісня – і який безмежний – степовий – простір відкривається уяві, який гарний стає цей обідраний чумак, яка в нього велична хода – в її ритміці сила, і якась ніби недбалість, презирство до біди, а ще десь далі, в мелодії, щемка туга за проминулим життям, і ще далі, зовсім далеко – іскорка таки надії. Хоча яка там надія:

Як я долі не знайду,
До шинкарки в шинк зайду,
Гей-гей, забуду біду.

А знаєте, це вже інший дух. Схоже, пізніший «додаток» до тексту пісні. (Таке часто буває в нові часи, і оскільки подібні доповнення майже завжди знижують етичну й естетичну тональність пісні, то мусимо припустити, що фольклорна культура деградує. А це, як колись переконаємося, надійна ознака загального, в тому числі й мовного, занепаду).

Ні, до слів таки треба приглядатися, бо чим давніша пісня, тим більше занепадів вона пережила і тим імовірніше покалічено її текст. А от мелодія – це така таїна, яку скалічити досить важко. Тобто, можна, і навіть легко, але ті каліки-мутанти довго не живуть. Тому давня пісня – це справді скарб, і в першу чергу музичний. При тому диві, що головне в народній пісні – слова!

А що не всім музична мова дається, то тут уже нічого не вдієш. На те й існують дуже різноманітні види й форми фольклору, аби кожен знайшов собі по кебеті. Так, пісня – це найвища, найскладніша форма в українському фольклорі. Але ж кажуть ще й те, що колись (і то був час, коли творилися наші найкращі, найрозкішніші, найскладніші пісні) співати вміли всі українці. Так, як оце сьогодні вміють розмовляти. Тому можна сказати: як ми захочемо, так і буде. Захочемо – повернемо собі хоча б той рівень фольклорної культури, який ще застали Номис, Чубинський, Леонтович, Кошиць (і так далі? – ні, далі пішло не так, і ми знаємо, чому). А не захочемо – не повернемо того рівня; більш того, не захочемо – наші внуки будуть колись так само вишукано розмовляти, як ми тепер співаємо. Або виберуть собі іншу мову, де легше й дзвінкіше вимовляється слово «гроші». Все в наших руках.

Використані матеріали: **ТРИЛІС Василь Герасимович**
(*Виступ на науково-практичній конференції „Буття українців”*)

Літопис – це оповідання, у якому розповідь велася за роками.

Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії.

Літо́пис — історико-літературний твір у Русі, пізніше в Україні, Московщині та Білорусі, в якому оповідь велася за роками (хронологія). Писалися переважно церковнослов'янською мовою, з численними вкрапленнями місцевої лексики. В інших християнських країнах подібні давні твори мають назву «хроніки», які писалися, як правило, латиною.

Назва «літопис» походить від структури літопису, де твори починались зі слів «в літо». Літописи — важливі пам'ятки літератури, цінні джерела для дослідження слов'янської історії з давніх часів до XVIII століття включно. У них розповідається про походження східних слов'ян, зародження у них державної влади, про політичні, економічні та культурні взаємини між собою та з іншими народами, тощо. Велике значення літописи мають для вивчення історії української літературної мови. Мова більшості літописів книжна, близька до церковнослов'янської, а у період XV—XVIII ст. частина литовських літописів пишеться латиною. Україна має давні власні літописні традиції, які закладені ще на світанку виникнення писемності на Русі. Створювалися вони в Києві, Переяславі, Володимирі-Волинському, Галичі, Львові, Чернігові та інших містах. При цьому в різні часи виникло кілька різновидів літописів:

- княжі літописи, що укладалися, як правило, у центрі князівств;
- місцеві літописи, які створювалися в інших містах та монастирях;
- козацькі літописи, що виникли як своєрідні хроніки визвольних змагань козацтва.

Початки літописання

Зародженню літописної творчості сприяв ряд чинників: діяльність могутньої Київської держави, відносно високий рівень матеріальної і духовної культури в давньокиївський період, заснування Київської митрополії, спорудження Софійського собору та ін. Літописання почалося у Києві. Вважають, що найдавніше зведення літописних матеріалів різного характеру і походження (короткі порічні записи, княжі літописи, народні перекази) належить до кін. X ст. Його склала, мабуть, група світських і духовних осіб з оточення Великого князя Володимира Святославича.

В XI ст. були складені Літописне зведення 1037, Києво-Печерське літописне зведення 1072–73 (автор книжник Никон), Новгородське зведення 1079, Початкове зведення 1093–95, складене ігуменом Печерського монастиря Іоанном. Останнє стало основою для складання першої редакції «Повісті минулих літ». Безпосереднім продовженням її в Іпатіївському списку був Київський літопис, складений у Видубицькому монастирі на підставі літописних зведень, які до нас не дійшли. Є відомості про чернігівський, переяславський, галицький літописи XII ст., однак вони не збереглися, уривки з них увійшли до інших літописних зведень.

З 2-ї пол. XIII ст. у зв'язку із занепадом Києва літописання зосереджується в Галицько-Волинському князівстві. Видатною пам'яткою XIII ст., головним джерелом для вивчення історії України цієї доби є Галицько-Волинський літопис, що охоплює події 1201–92 рр.

Від XIV ст. літописання увійшло в нову добу — складання зведень і списків. До нашого часу дійшло декілька сот списків. Так виникли Лаврентіївський літопис (1377), Іпатський (Іпатіївський) літопис (поч. XV ст.), Радзивілівський список (кін. XV ст.), Хлебниківський список (XVI ст.), Погодінський список (кін. XVI ст.) та ряд інших, що переважно були опубліковані в «Полном собрании русских летописей» (т. 1 — 42, СПб. — М. — Ленинград, 1841 — 2004). Деякі літописи збереглися лише в одному списку, деякі мають десяток копій. Давньокиївська літописна традиція у XIV-XVI ст. продовжувалася у Московській державі та Литовсько-Руській державі. Цінністю фактичного матеріалу відзначаються Новгородські та Владими́ро-Суздальський літописи.

Іпатіївський літопис, частина літописного зведення «Повісті врем'яних літ» - 1174р, згадка про м. Полтава

Новгородський літопис

Нестор Літописець

Кожен, хто цікавиться національною історією і її передачею і відтворенням у слові знає найдавнішу пам'ятку літератури «Повість минулих літ». Створена на межі XI–XII століття Нестором та іншими літописцями, вона є не лише джерелом історії Київської Русі, а й видатним літературним твором.

Преподобний Нестор-літописець — киянин, у сімнадцять років прийшов у Києво-Печерську лавру послушником. Прийняв його сам засновник монастиря преподобний Феодосій. Молитвою та послухом юний подвижник невдовзі перевершив найвидатніших старців. Під час постригу в ченці Нестор був удостоєний сану ієродиякона. Книжкова справа стала змістом його життя.

Найвизначнішою працею Нестора-літописця є «Повість минулих літ» — літописне зведення, складене у Києві на початку XII століття. Це перша у Київській Русі пам'ятка, в якій історія держави показана на широкому тлі світових подій. Преподобний Нестор довів розповідь з літописних зведень кінця XI століття до 1113 року. Всі наступні літописці лише переписували уривки з праць преподобного Нестора, наслідуючи його. Але перевершити так і не змогли.

«Повість минулих літ» - найвидатніша пам'ятка літописання Київської Русі. Укладена на поч. 12 ст. У первісному вигляді «П.м.л.» до нас не дійшла, а була переписана на поч. 15 ст. і збереглася в кількох копіях. Відомо три редакції «П.м.л.». Перша складена близько 1113 ченцем Києво-Печерського монастиря Нестором. Ім'я Нестора не збереглося в найдавніших списках «П.м.л.», але воно збереглося у списках 16 ст. Нестор кілька разів згадується як печорський літописець у різних місцях «Києво-Печерського Патерика».

Радзивіллівський літопис

(XV ст.)

Въ лѣтѣ 5. т. тѣ и дрѣво легъ на сѣверѣ. и побѣди сѣ
верѣ. и въ зло жинамъ легкоу. и даи мѣ ко зарю
да си плати ти. рѣа зѣмъ протѣнѣ. а вѣмъ чмъ.

Въ лѣтѣ 5. т. тѣ и послѣ радниче. рѣа комоу даи
да етъ. и нѣкѣ рѣша ко зарю. и рѣмъ и легъ на
и те ко зарю. и мѣ даи ти. и даи шѣмъ и то
и вѣмъ гоу. и ко те ко зарю. даи гоу. и вѣмъ и
вѣмъ даи ти. и дрѣво легъ. и сѣверѣ. и радни
и соу ти. и ти и рѣи и мѣ шари. Въ лѣтѣ 5. т. тѣ.
лѣтѣ 5. т. тѣ. и дрѣво легъ на сѣверѣ. и ко
и вѣмъ прохѣ. и рѣа и даи ти. и рѣа и даи ти.

Міф – це розповідь про богів, духів, героїв, надприродні сили, які (за уявленнями давніх українців) брали участь у створенні світу.

Традиційним розумінням міфу є первісне сказання, де явища природи виступають в персоніфікованій та одухотвореній формі богів, духів, героїв. Це сказання служить для донаукового пояснення явищ світу, спираючись на логіку, але яка обмежена архаїчним мисленням.

Легенда – усне народне оповідання про чудесну подію, що сприймається як достовірна.

Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії.

Легенда (лат. *legenda* — те, що слід прочитати) — жанр літератури і фольклору. Малосюжетна фантастична оповідь міфологічного, апокрифічного чи історико-героїчного змісту з обов'язковою спрямованістю на вірогідність зображуваних подій та специфікою побудови сюжету на основі своєрідних композиційних прийомів (метаморфози, антропоморфізації предметів, явищ природи тощо).

Історія жанру легенди

Найпоширеніший жанр європейського середньовічного письменства (починаючи з 6 ст.), що сформувався у католицькій писемності переважно як житіє святого, написане в день його пам'яті, або як збірник повчальних оповідань про життя святих мучеників, ісповідників, святих, преподобних, пустинників, стовпників, який називали «Патериком».

У західноєвропейських країнах особливу популярність мала збірка християнських легенд в 13-14 ст. під назвою «Золота легенда» («*Legenda aurea*»), перекладена багатьма мовами.

Легенда в українській літературі

В українському письменстві княжої доби одним із перекладів таких збірників легенд є «Пролог». Тоді ж виник збірник оригінальних легенд — «Києво-Печерський патерик». Пізніше легендами стали називати розмаїті оповіді релігійного змісту з набожним і повчальним наставленням, про святі місця, притчі про походження тварин та рослин. З таких творів упорядкували численні збірники, які перекладали різними мовами, їх сюжети передавали віршами, використовували у шкільних релігійних виставах (містеріях, міракліях, мораліте).

В Україні відомі Патерики — Синайський, Скитський, Афонський, Срусалимський та ін. Сюжети легенд мали численні відображення в іконописі, рицарських романах і повістях. На них виросла така перлина європейської класики, як «Божествена комедія» Данте Аліґ'єрі.

Легенда у фольклорі

Усне народне оповідання про чудесну подію, що сприймається як достовірне. Легенди дуже близькі до переказів, відрізняються від них найбільше тим, що в основі їх — біблійні сюжети. На відміну від казок, легенди не мають традиційних початкових і прикінцевих формул, усталеного чергування подій. Лише подеколи у них є спільне з казками: початкові формули — «було це давно», «колись давно-давно»; фантастичний зміст, але такий, що трактується як диво, творене незвичайними людьми.

Характерні ознаки легенди

Легенди починаються з викладу змісту і закінчуються висновком, повчальним підсумком. Їх сюжети переважно одно- або малоепізодні. Композиційна і сюжетна неусталеність легенд, вільна форма зумовлюють часту імпровізацію оповіді, контамінацію епізодів і мотивів. Теми, сюжети і персонажі легенди — розмаїті.

Легенди органічно ввійшли в усі жанри давнього українського письменства, в іконопис і малярство, в народну свідомість, відбилися у народних колядках, щедрівках, лірницьких піснях, баладах, думах, анекдотах та інших жанрах фольклору. За їх мотивами побудовані «Енеїда» Івана Котляревського, ряд творів Тараса Шевченка (поема «Марія»), І.Франка (поема «Мойсей»), роман В.Шевчука «На полі смиренному».

Переказ – це твір усної народної творчості, у якому розповідається про історичні події та народних героїв.

Перéказ:

Дія за значенням переказувати, переказати; переповідання.

- Більш або менш вірогідна розповідь про минуле, яку передають звичайно в усній формі.
- Перекази (застаріле слово) — **чутки**.

Казка – це твір усної народної творчості, в основу якого покладено захопливу розповідь про вигадані події. Кáзка — це вид художньої прози, що походить від народних переказів, порівняно коротка розповідь про фантастичні події та персонажі.

На які види поділяються казки?

Казки про тварин;

• Чарівні;

• Побутові.

Ознаки казки:

- казкові зачин і кінцівка: *жили-були дід та баба, був собі один чоловік, стали вони жити-поживати та добра наживати.*
- казкові слова: *Лисичка-сестричка, Зайчик-Побігайчик.*
- повтори слів: *жити-поживати, думати-гадати.*
- чарівні предмети: *чоботи-скороходи, чарівна палочка, летючий корабель.*
- магічні числа 3, 7, 9, 12, 13, 40
- використання загадок.

Магічні чісла — у народному уявленні — знакові загадкові числа, які позначають щасливу (або нещасливу) кількість чого-небудь; **три** — число, що стало ритуальним з приходом християнства (Свята Трійця); у народі — три казкові дороги на вибір, триголовий казковий змій, «світле-пре-світле (трисвітле) сонце», **тройзілля** (див.), **Троян** (див.), **тризуб** (див.); на третій день ховають і поминають небіжчика, бо душа перебуває ще недалеко від дому і йде на перший поклін Богові; **сім** — ритуальне з найдавнішого часу число, часте в народних обрядах (у весільному обряді — сім коровайниць, на коровай вода береться з сімох криниць, яйця з сімох курей, молоко з сімох корів); у народних приповідках: «Зійшлося сім бід на один обід», «Сім шкур з

тебе здійму», «Мак сім літ не родив, а голоду не зробив», «Свято — сім баб розп'ято», «Того і в сімох водах не обмиєш», «Як є сім, то буде вісім», «Семеро воює, а один горює», «Сім баб — сім вад»; тиждень має сім днів, кожний з них чимось відзначений у народному побуті (з приходом християнства в народне життя увійшла й Страсна седмиця); число також споконвіку супроводжує хлібороба у праці й відпочинку — він працює «до сьомого поту» і здатний перебувати «на сьомому небі» від радості, від щастя; *дév'ять* — від старовинної лічби дев'ятками — кількісна ознака великої впливової сили (звідси — *дев'ясіл*, *дев'ятьсіл*, *дев'ятисіл* від «дев'ять сил» на означення особливої лікувальної властивості рослини; *дев'ятерник*, — лікувальна рослина від дев'ятьох (багатьох) хвороб); число пов'язане й з другим поклоном душі Богові на дев'ятий день по смерті людини; *дéсять* — ритуальність числа йде від гебрайського світогляду про десять неб (звідси — *на десятому небі й до десятого поту*); *дванáдцять* — щасливе число, дюжина як дванадцять однорідних предметів; походить, можливо, від річного циклу з дванадцяти місяців, дванадцять знаків зодіаку; також біблійне число — дванадцять апостолів; *тринáдцять* — нещасливе число, *чортова дюжина*; див. *ще сóрок*, а також детальніше про зазначені вище числа у відповідних статтях.

Жайворонок В. В. *Знаки української етнокультури: Словник-довідник.* — К.: Довіра, 2006. — С. 347-348.

Літературна казка – фантастична казка, написана автором.

Різниця між поняттями ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА та НАРОДНА КАЗКА

Народні та літературні казки відносяться до одного жанру, але мають суттєві відмінності. Це стосується і форми оповіді, і внутрішнього змісту творів. Основою всіх казок є історія про чудесні пригоди героїв, проте в фольклорних сюжетах вона будується за традиційною схемою, а в літературних може мати довільний багатоплановий варіант викладу.

Спільне: фантастичні події, повчання (явне або приховане), герої

Відмінне:

Літературна казка

- Автор — письменник;
- зазначено час і місце подій (як правило);
- подаються портрети героїв, дається авторська оцінка їхнім діям та вчинкам;

- наявні побутові подробиці, речі нового часу, пов'язані з науково-технічним прогресом;
- зачин і кінцівка можуть бути видозмінені.

Народна казка

- Автор — народ;
- не зазначено час і місце подій або подано в узагальненому вигляді;
- немає докладного опису переживань героїв, їхньої зовнішності;
- є постійні зачин та кінцівка, трикратне повторення.

Літературна казка виникла набагато пізніше. У другій половині XVIII століття з розвитком просвітницьких ідей в європейській літературі з'явилися авторські обробки фольклорних казок, а в XIX традиційні казкові сюжети стали використовувати Ш. Перро, брати Грімм, Г.Х. Андерсен, А. Гофман — письменники, яких весь світ визнав класиками цього жанру. У більшості літературних казок повторюються фольклорні мотиви і присутній чарівна атрибутика, запозичена з язичницьких ритуалів, однак розвиток сюжету, як і вибір персонажів, підпорядковані волі автора. Казка стає художнім твором зі складною системою метафоричних образів, властивих притчі. Жанрова особливість літературної казки з другої половини XIX століття проявляється в її близькості до новели і навіть повісті. Прикладом можуть служити твори російських письменників А. Погорельського, Л. Толстого, а в західноєвропейській літературі О. Уайльда, С. Лагерлеф, Л. Керролл.

Теорія літератури

Головний персонаж — це дійова особа, про яку розповідається протягом усього твору і характер якої розкрито найповніше.

Другорядні персонажі — це дійові особи, які виконують у творі допоміжну роль і допомагають висвітлити характер головного персонажа.

Мова автора - це мова оповідача в художньому творі.

Мова персонажів — це мова дійових осіб твору.. Вона передає їхні почуття, думки, допомагає зрозуміти характери.

Портрет — опис зовнішності персонажа в літературному творі. Він служить для характеристики дійових осіб.

Віршована мова – це впорядкована ритмічна мова. Ритм часто проявляється в поєднанні в певній послідовності наголошених і ненаголошених складів.

Рима – це співзвучне закінчення рядків.

Строфа – це поєднання кількох віршованих рядків, об'єднаних однією думкою, інтонацією та способом римування.

Прозова мова – мова, що має вільний, неорганізований ритм, нагадує розмовну мову.

Загадка – це стислий поетичний, часто ритмізований вислів, що треба відгадати, у якому в завуальованій формі зашифрований якийсь предмет чи явище.

Прислів'я – короткий стійкий вислів з повчальним змістом, що виражає закінчену думку.

Особливості:

- узагальнення народного досвіду;
- повчальність;
- малий обсяг;
- стислість і влучність висловленої думки;
- поетичність;
- використання слів у прямому й переносному значеннях.

Прислів'я об'єднують у тематичні групи: про працю, про родину, людські чесноти, про пісню, природу, господарську діяльність, про пори року.

Приказка – влучний вислів, який не виражає закінченої думки й не має повчального змісту. Приказка може бути частиною речення (виконав роботу *косо, криво, аби живо*), входити до складу прислів'я (Щоб пізнати людину, треба з нею *пуд солі з'їсти*)

Акрівірш – загадка, відгадку на яку можна прочитати за першими літерами кожного рядка.

Він у лісі проживає,
Одяг темно-сірий має.

Вечорами тихо ходить,
Кого зможе - того зловить. (BOBK)

Зменшувально-пестливі слова - для української мови характерне широке вживання зменшувальних форм, причому не тільки у фольклорі, де димінутив часто є засобом вираження художньої мови (козаченьки, сёрденько, лебідонька), а й у побуті, особливо у материнській мові до дітей.

Найчастішим випадком вживання димінутиву є зменшувальні форми власних імен (Оленка, Олюсь, Петрик, Петрусь)

Драматичний твір – який призначений для вистави на сцені.

Слова дійової особи, з якими вона звертається до іншої дійової особи в драматичному творі, називають **реплікою**.

Ремарки – додаткові зауваження й пояснення в драматичному творі. Ремарки в тексті завжди виділено іншим шрифтом.

Драматичний твір поділяється на **дії**. Кожна нова дія відбувається в іншому місці або в ній беруть участь інші особи.

Гіпербола – художнє перебільшення характерних властивостей чи ознак певного предмета, явища або дії задля особливого увиразнення художнього зображення чи виявлення емоційно-естетичного ставлення до нього: « А з тої могили **видно всі країни**, сиз орел літає».

Ліричним називають твір, у якому життя відображається через думки, почуття, переживання, настрої ліричного героя.

Ліричний герой – це художній образ, так само придуманий автором, як і всі інші образи у творі. Це своєрідна маска, за якою ховається сам письменник і який є носієм переживання у ліричному творі. Але ліричний герой не ототожнюється із автором, він живе своїм життям у новій художній дійсності. Між автором і ліричним героєм існує естетична єдність, певний естетичний ідеал, виражений у тексті віршованих творів. Ліричний герой водночас концентрує в собі досвід певного покоління, нації, людства.

Персоніфікація – це художній засіб, за допомогою якого предмет або явище зображують як живу істоту. (*сонечко сміється, вітер віє. душа співає*) Уподібнення неживих предметів чи явищ природи людським якостям; вид метафори, що сприяє поетичному олюдненню довколишнього світу. Притаманна українській ментальності, з погляду якої природа жива.

Оповідання – невеликий прозовий твір, у якому зображено переважно один епізод із життя одного або кількох героїв.

Особливості оповідання:

- невеликий обсяг;
- зображено переважно один епізод;
- події відбуваються протягом короткого часу;
- невелика кількість дійових осіб;
- написане прозовою мовою.